

О. М. Волкова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

**ОСНОВНІ ПАРАДИГМАТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ СПЕЦИФІКИ ВІДТВОРЕННЯ
МАКРОКОНЦЕПТУ «ПОРТРЕТ» З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ**

Статтю присвячено огляду основних парадигматичних підходів до аналізу відтворення макроконцепту «портрет». Розглянуто класифікацію макроконцепту «портрет», його репрезентацію в німецькомовних художніх текстах і проблему його відтворення українською мовою. Наведені методи дослідження процесу відтворення макроконцепту «портрет» з німецької мови на українську висвітлюють специфіку вивчення даного феномена в межах антропоцентричної, когнітивно-дискурсивної, лінгвокультурологічної й перекладознавчої парадигми.

Ключові слова: лексико-семантичний простір, лінгвокультурний концепт, макроконцепт «портрет», мова перекладу, мова оригіналу, текст оригіналу, текст перекладу.

Статья посвящена рассмотрению основных парадигматических подходов к анализу процесса передачи макроконцепта «портрет». Рассмотрена классификация макроконцепта «портрет», его репрезентация в немецкоязычных художественных текстах и проблема его передачи в украинском языке. Приведенные методы исследования передачи макроконцепта «портрет» средствами украинского языка иллюстрируют специфику изучения данного феномена в рамках антропоцентричной, когнитивно-дискурсивной, лингвокультурологической и переводоведческой парадигмы.

Ключевые слова: лексико-семантическое пространство, лингвокультурный концепт, макроконцепт «портрет», текст оригинала, текст перевода, язык оригинала, язык перевода.

The article deals with fundamental paradigmatic approaches to the analysis of rendering of the portrait macroconcept. The classification of portrait macroconcept, its representation in German literary texts and the problem of its rendering into the Ukrainian language are researched. The overviewed methods of investigation concerning the rendering of portrait macroconcept from German into Ukrainian illustrate the specific of the analysis of this phenomenon within the anthropocentric, cognitive-discursive, linguo-culturological and translational paradigms.

Key words: lexico-semantic field, linguo-cultural concept, portrait macroconcept, source text, target language, target text, target language.

Теорія антропоцентризму, яка бере свій початок з античності, залишається одним із провідних методологічних принципів дослідження феноменів сучасної соціокультурно й антропологічно орієнтованої лінгвістики. Осмислення ролі й місця людини в соціумі, мовленні та культурі стало ключовим через вплив антропологічної філософії на сучасну лінгвістику. Завданням наукових доробків лінгвістики ХХ і ХХІ століття стало дослідження поведінки людини як «центру світобудови» [2, с. 34], різноманітних соціальних, професійних, вікових і гендерних груп.

Згідно з антропоцентричним лінгвістичним напрямом мова досліджується як продукт людської діяльності, що уможливило вивчення вищезазначених характеристик людини в сукупності й проблем мовного аранжування її зовнішнього і внутрішнього світу. Тому, провідним під час фіксації ролі людини у світі є її детермінація лінгвокультурними, соціодискурсивними й іншими чинниками, що передбачає врахування вербальних засобів об'єктивації зовнішнього і внутрішнього портрету людини.

Однак специфіка мовного аранжування «портрету» людини як онтологічної сутності у світлі основних ідей сучасної антропоцентричної парадигми стосувалася проблем вербальної репрезентації портретної семантики лише окремих мовних засобів і концептів. Наразі підвищений інтерес до мовного аранжування зовнішнього і внутрішнього світу людини уможливило наукове спрямування на комплексне перекладознавче дослідження мовних й мовленнєвих засобів репрезентації й відтворення макроконцепту «портрет» (МКП), що обумовлює актуальність даної наукової роботи.

Відправною точкою лінгвістичної антропоцентричності є мовна особистість. Тому переклад, в рамках лінгвістичної антропоцентричності, виступає антропологічним феноменом у вигляді тексту, як цілісного об'єкту перекладу, або процесу, в якому на передній план виступає комунікативний аспект й розумова діяльність людини. Перекладач, як вторинна мовна особистість, приймає участь у мовленнєвому акті (1. текст оригіналу (ТО) – 2. перекладач – 3. текст перекладу (ТП)) й виступає елементом опосередкованої комунікації. Комунікативну функцію перекладача підтверджує й інтерпретативна теорія перекладу, яка розглядає переклад як комунікативний процес, в якому беруть участь відправник ТО, перекладач та одержувач кінцевого тексту [5].

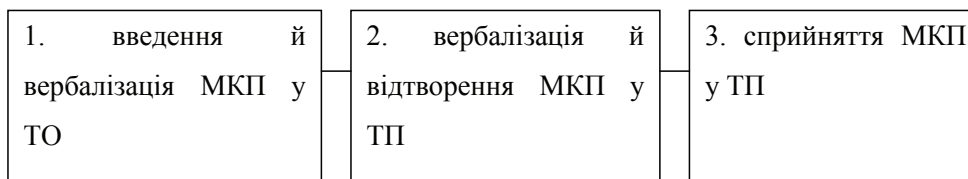
Дослідження процесу репрезентації й відтворення МКП ґрунтується на врахуванні триєдності мовних особистостей, а саме:

- 1) автора ТО – адресанта повідомлення;
- 2) перекладача як адресата і реципієнта ТО, що виступає посередником мовного повідомлення й
- 3) читача – цільового адресата і реципієнта повідомлення.

Такий підхід визначає переклад як процес. У нашому випадку це – процес відтворення МКП, ефективність якого повністю залежить від компетенції перекладача як вторинної мовної особистості.

Вище зазначена класифікація, зважаючи на характер досліджуваного явища, видається нам найбільш до речною, оскільки перекладач, як адресат оригіналу і як друга мовна особистість, сприймає МКП як феномен дослідження в ТО. Важливим є той факт, що він працює в умовах двомовності, тобто володіє МО, в якій має місце МКП, а адресат сприймає вербалізоване засобами МП повідомлення перекладача, який пропустив МКП «через себе».

Адресант виступає кінцевою ланкою комунікативного ланцюга, об'єктом мовленнєвого впливу, адже доцільність портретної характеристики людини у творі визначається його комунікативною спрямованістю на адресата. Тому для глибокого аналізу даної проблеми необхідним є врахування екстралінгвістичних факторів, цілей та завдань мовних особистостей, що приймають участь у трьохрівневій комунікації:

Отже, антропоцентрична мовознавча парадигма представляє людину як «суб'єкт і об'єкт сприйняття» [4], тому «портретна лексика» (ПЛ) висвітлює як зовнішні, так і внутрішні ознаки людини в творі, що є мотивацією для подальшого дослідження антропоцентрично спрямованої семантики портретності в художньому творі. Слід зазначити, що провідними парадигматичними підходами до аналізу німецькомовних художніх творів та їх перекладів окрім антропоцентричної є когнітивно-дискурсивна, лінгвокультурологічна й перекладознавча парадигми.

Лінгвокультурологічна парадигма проявляється у концептуальному методі дослідження при аналізі відтворення МКП. Концептуальний метод дослідження зі свого боку, передбачає моделювання й опис МКП як ментального утворення в цілому, опис концептоутворень спадних рівнів абстракції, що входять до його структури, а також і визначення статусу МКП в межах перекладознавчої парадигми. Концептуальний метод дослідження дозволив нам також встановити й описати процес концептуалізації, наслідком якого є формування концептосфери як системи концептів у свідомості людини. Концептуалізація «портрету» тісно пов'язана з процесом його категоризації як засобом класифікаційної діяльності мовної особистості, а потім і перекладача. Такий засіб направлений на інтеграцію частин «портрету» в ієрархію класів – розподіл портретної лексики на магістральну й периферійну.

Отже, категоризація портретної лексики, яка вербалізує такий високоабстрактний конструкт як МКП, відбувається шляхом віднесення її до певних класів на підставі подібності ознак і характеристик її магістральних слів та периферійних лексем (концепція «родинної схожості» Л. Вітгенштейна) [1, с. 32; 3, с. 130] (див. рис. 1):

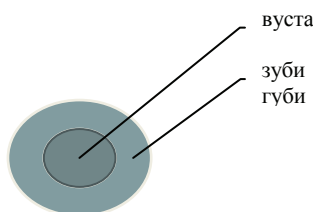

Рис. 1. Структура лексико-семантичного простору катаконцепту *вуста*

Адекватне відтворення вербалізованого МКП має забезпечити повноцінне відтворення магістральних й периферійних елементів у структурі лексико-семантичного простору МКП.

Отже, процеси категоризації та концептуалізації відбуваються протягом прочитання ТО перекладачем перед здійсненням процедури перекладу, а також безпосередньо під час здійснення перекладу. У ментальній свідомості перекладача відбувається чотирьох-ступеневий процес: 1) концептуалізації МКП, 2) його характеризації, 3) далі – фіксації даного концепту мовним знаком, і як наслідок 4) створення алгоритму його відтворення у ТП.

Відомим є той факт, що існує безліч підходів до інтерпретації терміну «концепт» – 1) когнітивний, 2) лінгвістичний і 3) культурологічний. В рамках даного дослідження ми трактуємо статус МКП з точки зору лінгвокультурного підходу, що поєднує в собі розуміння концепту як когнітивної й культурологічної сутності. В цьому відношенні ми приєднуємось до інтерпретації концепту, запровадженої В. Карасиком, Ю. Степановим, В. Нерознаком, В. Зусманом, В. Красних, В. Масловою, Н. Алефіренко та Г. Слишкіним.

Лінгвокультурний підхід передбачає сприйняття культури та картини світу окремим індивідуумом й уможливує виділення вербалізованої частини концепту в МО та МП. Одинцею, яка репрезентує вербалізований лінгвокультурний МКП, може виступати одиниця різних мовних рівнів, наприклад: лексема, словосполучення, речення, текст. Слід врахувати той факт, що зміст МКП як ментальної сутності відзначається розмаїтністю контекстів уживання, що спричиняє необхідність його співвіднесення з більш ніж однією лексичною одиницею.

Лінгвокультурний підхід дозволяє проникнути в глибинну сутність МКП, що сформувався в колективній свідомості двох націй (німецькомовному й україномовному середовищі), розкрити систему цінностей і оцінок носіїв МО та МП, на розвиток якої вплинув культурний, мовний і громадський досвід німецької й української соціокультурних спільнот.

Адекватне відтворення МКП у ТП залежить від вміння перекладача створити концептосферу, подібну до концептосфери автора ТО з метою повної передачі змісту концептуалізованої в ТО портретності. До того ж, адекватне відтворення вербалізованого МКП означає передачу всіх його елементів (гіпер-, гіпо-, мезо- та катаконцептів) з якомога меншими втратами.

Особливого значення для дослідження процесу відтворення МКП набуває когнітивно-дискурсивна парадигма, в межах якої ми виокремлюємо дискурс-аналіз. Основним принципом останнього є врахування соціокультурного контексту німецькомовних художніх текстів, що сприяє виокремленню портретного дискурсу, як факту мовленнєвого застосування концептуалізованої портретності у тексті. Ззначаємо, що процес відтворення портретного дискурсу є взаємодією двох стратегій – одна з них орієнтована на спосіб висловлювання, характерний для МП, і використовується при передачі загальних лексико-граматичних елементів МКП, а інша обумовлена прагненням зберегти особливості вихідної форми висловлювання, яка необхідна при передачі портретної характеристики людини.

Тому, оцінюючи адекватність відтворення портретного дискурсу і вербалізацію МКП засобами МП у ТП, головними критеріями слід вважати не лише дотримання форм висловлення МО та норм їх передачі МП, а й відтворення образної характеристики людини зі збереженням інформаційних компонентів та збереження національно-історичного колориту.

Отже, основними парадигматичними підходами до аналізу відтворення МКП у німецькомовних художніх творів та їх перекладів українською мовою є антропоцентрична, когнітивно-дискурсивна, лінгвокультурологічна й перекладознавча парадигми, які зумовлюють методику дослідження процесу відтворення МКП як лінгвокультурного феномену.

Література:

1. Лакофф Дж. Женщина, огонь и опасные вещи : Что категории языка говорят нам о мышлении / Пер. с англ. И. Б. Шатуновского / Дж. Лакофф, М. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
2. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2010. – 844 с.
3. Синегуб С. В. Семантика, синтаксис и прагматика немецких портретных глаголов : дисс. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Светлана Викторовна Синегуб. – К., 1996. – 197 с.
4. Синиця А. С. Концепція «мовної гри» Л. Вітгенштейна / А. С. Синиця. Актуальні проблеми духовності: збірник наукових праць. Вип. 9 / М-во освіти і науки України, Криворізький держ. пед. ун-т ; відп. ред. Я. В. Шрамко. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. – 401 с.
5. Чердніченко О. І. Про мову і переклад / Олександр Іванович Чердніченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.